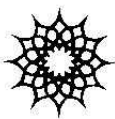

دایرةالمعارف جنبش های دینی نوظهور

پیتر بی. کلارک

مقدمه و ترجمه از

هادی وکیل

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران ۱۴۰۰

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

فروشگاه کتاب: خیابان کریم خان زند، بین قرنی و ایرانشهر، پلاک ۱۷۶ تلفن: ۸۸۳۱۷۱۹۲

دایرةالمعارف جنبش های دینی نوظهور

ویراستار: پیتر بی. کلارک

مقدمه و ترجمه از: هادی وکیلی

مدیر انتشارات: یدالله رفیعی

مدیر تولید و نظارت: سیدمحمدحسین محمدی

ویراستاران صوری: سوده (سمیه) حجازی، ریحانه روزبهانی

مسئول فنی: عرفان بهاردوست

چاپ اول: ۱۴۰۰

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

چاپ دوم: صحافی: گام اول

قیمت: ۴۳۲،۰۰۰ تومان

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

عنوان و نام پدیدآور: دایرةالمعارف جنبش های دینی نوظهور/ویراستار [پیتر بی کلارک]؛ مقدمه و ترجمه از هادی وکیلی؛ ویراستاران صوری سوده (سمیه) حجازی، ریحانه روزبهانی. مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۱۱۳۷ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۳۰۴-۹۴-۸

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: عنوان اصلی: Encyclopedia of new religious movements, 2006.

یادداشت: نمایه.

موضوع: کیش ها — دایرةالمعارف ها

موضوع: Cults — Encyclopedias

موضوع: ادیان — دایرةالمعارف ها

موضوع: Religions — Encyclopedias

شناسه افزوده: کلارک، پیتر برنارد، ۱۹۴۰ - م.، ویراستار

شناسه افزوده: Clarke, Peter B. (Peter Bernard)

شناسه افزوده: وکیلی، هادی، ۱۳۴۲ -، مقدمه نویسنده، مترجم

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

شناسه افزوده: Institute for Humanities and Cultural Studies

رده بندی کنگره: BL۵۵۰

رده بندی دیویی: ۲۰۰/۳

شماره کتابشناسی ملی: ۷۵۷۶۰۰۹

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

فهرست

۷.....	مقدمه مترجم.....
۴۵.....	دایرةالمعارف جنبش های دینی نوظهور.....
۴۷.....	سخن ناشر.....
۴۷.....	درباره دایرةالمعارف جنبش های دینی نوظهور.....
۴۹.....	درآمد.....
۴۹.....	ادیان نوظهور به مثابه پدیده ای جهانی.....
۵۹.....	منابع و مآخذ درآمد.....
۶۱.....	طرز استفاده از این دایرةالمعارف.....
۶۹.....	فهرست مدخل ها.....
۹۹.....	مدخل ها.....
۹۹.....	A.....
۱۷۱.....	B.....
۲۱۴.....	C.....
۲۸۱.....	D.....
۳۰۹.....	E.....
۳۴۹.....	F.....
۳۷۵.....	G.....
۴۱۳.....	H.....
۴۵۱.....	I.....
۴۸۴.....	J.....
۴۹۵.....	K.....
۵۱۲.....	L.....
۵۶۹.....	M.....
۶۲۵.....	N.....
۶۷۶.....	O.....
۶۹۵.....	P.....
۷۲۳.....	Q.....
۷۲۵.....	R.....
۷۷۵.....	S.....
۸۶۱.....	T.....

مقدمه مترجم

باتوجه به رشد فزاینده جنبش‌های دینی - معنوی نوظهور در جامعه ایران و علی‌رغم آسیب‌ها و تهدیدات جدی ناشی از روند نفوذ و تأثیر این جنبش‌ها در بافت مذهبی و بدنه سستی افشار مختلف جامعه ایران، به‌خصوص افشار جوان و دانشجو، متأسفانه هنوز نه در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی کشور چنان‌که باید و شاید به امر آموزش و پژوهش علمی و مبتنی بر منابع اصلی و یافته‌های میدانی اهتمامی شده و می‌شود و نه مراکز امنیتی و نهادهای به‌اصطلاح محافظ به این مهم توجه چندانی کرده و می‌کنند. این جانب حدود یک دهه است که هم به منحنی رشد و چگونگی تأثیر این جنبش‌ها در کشور با مراقبت می‌نگرم و هم به روند آموزش و پژوهش و اقدامات عملی مقابله‌گرانه نسبت به این جنبش‌ها در کشور در سطح جهان توجه خویش را معطوف داشته‌ام، اما مع‌الأسف به حرکتی علمی، سازمان‌یافته، جدی و دل‌سوزانه، و البته همه‌جانبه در این خصوص در دستگاه‌های علمی و اجرایی کشور برخوردی نکرده‌ام.

شاید یکی از نقاط ضعف اساسی در این باره - که همواره به‌سهم خود دغدغه برطرف‌ساختن آن را داشته‌ام - فقدان منابع اصلی و دست‌اول بوده که کار مطالعه مستند و علمی و غیرژورنالیستی این جنبش‌ها را با چالشی جدی و چشم‌گیر مواجه ساخته است. باور نگارنده این است که ترجمه توأم با تحقیق دایرة‌المعارف جنبش‌های دینی نوظهور، ویراست پتر کلارک، از آن‌جهت که بخش قابل‌توجهی از خلاء منابع را برطرف می‌کند و کتاب راه‌نمای جامع و تقریباً کم‌نظیری را در اختیار محققان، دانشجویان و طلاب، دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه، مراکز علمی و پژوهشی، سازمان‌های ذی‌ربط تبلیغی و امنیتی فراهم می‌کند می‌تواند گامی مثبت در جهت کاهش تکلیف مزبور تلقی شود. این کتاب با حجمی حدود هزار صفحه، به معرفی و بیان مختصات بیش از چهارصد جنبش دینی - معنوی شرقی و غربی در سراسر جهان می‌پردازد و اطلاعات تخصصی موثق و مستوفایی درباره این جنبش‌ها ارائه می‌کند.

ترجمه کامل متن انگلیسی و نگارش مقدمه‌ای تحقیقی درباره کتاب و مفاد آن به‌همراه درج پی‌نگاشت‌های تکمیلی و تحقیقی درباره اعلام و اصطلاحات تخصصی و موضوعات و مطالب گوناگون کتاب از جمله اهداف این‌جانب در طرح پژوهشی حاضر خواهد بود.

مقدمه حاضر در دو بخش تنظیم شده است؛ در بخش اول ویژگی‌های کلی جُدن‌ها شامل اصطلاح‌شناسی، گونه‌شناسی، خاستگاه و دلایل گسترش، چالش‌ها و مسائل، اهمیت و جایگاه، تعامل فرهنگی و اجتماعی، علل گرایش، علل اقبال جامعه و راه‌کارهای مواجهه با آن‌ها مورد بحث قرار می‌گیرد. در بخش دوم، علاوه بر اشاره‌ای گذرا به پژوهش‌های صورت گرفته در ایران در مورد جُدن‌ها، به معرفی نویسنده و کتاب مورد ترجمه می‌پردازیم؛ هم‌چنین ملاحظات انتقادی در مورد کتاب و روش مترجم در ترجمه کتاب را مطرح خواهیم کرد.

بخش اول: ویژگی‌های کلی جُدن‌ها

موج کنونی جنبش‌های دینی نوظهور (جُدن‌ها) که ریشه در عوامل فکری، فرهنگی، و حتی سیاسی و اقتصادی داشت و پس از جنگ جهانی دوم در غرب قابل مشاهده شد با بیش‌تر قریب به اتفاق امواج قبلی تفاوت دارد، به‌طوری‌که این جنبش‌ها نه تنها از سنت یهودی/ مسیحی، بلکه از سنت‌هایی دیگر (مانند هندوئیسم، بودیسم، اسلام، شیئیسم، و الحادگرایی) و از فلسفه‌ها یا عقاید دوران اخیر (مانند روان‌کاوی یا داستان‌های علمی - تخیلی) ناشی می‌شوند. اگرچه

بحث در این جا به‌ویژه بر وضعیت جَدین‌ها در اروپا، آمریکای شمالی، استرالیا و نیوزیلند متمرکز است، در بررسی حاضر، به‌اختصار توجه خود را به رشد جَدین‌ها در آفریقا، ژاپن (که اخیراً از گسترش ادیان جدید در آن سخن گفته می‌شود)، آمریکای لاتین، اروپای شرقی، و کشورهای به‌لحاظ سستی مسیحی اتحادیهٔ جماهیر شوروی سابق نیز معطوف ساخته‌ایم.

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های نگران‌کننده تنوع بسیار زیادی است که در بین این جنبش‌ها یافت می‌شود. علاوه‌براین، اگرچه برخی از ویژگی‌ها (شبیه به همان ویژگی‌هایی که غالباً در هر دین جدیدی یافت می‌شوند) خود را در جَدین‌های اواخر قرن بیستم آشکار کرده‌اند، بسیاری از جنبش‌ها در حال حاضر دارای اعضای از نسل دوم و یا حتی نسل سوم هستند و دست‌خوش تغییراتی شده‌اند که «ویژگی‌های فرقه‌ای» اصلی آن‌ها را رقیق کرده‌اند. همان‌گونه‌که پس از این خواهیم دید، اهمیت آماری جنبش‌ها به‌اندازهٔ اهمیت اجتماعی یا فرهنگی آن‌ها نیست و بسیاری از وجوه این اهمیت در واکنش جوامع به جَدین‌ها نهفته است.

ظهور و گسترش فرقه‌ها یا جنبش‌های دینی نوظهور پدیده‌ای قابل توجه در تاریخ دینی دوران ماست. این فرقه‌ها یا جنبش‌های دینی نوظهور با نشاط قابل توجهی عمل می‌کنند. برخی از آن‌ها از طبیعت باطنی برخوردار و برخی دیگر براساس تفسیر موردنظر خود از کتاب‌های مقدس شکل گرفته‌اند. بسیاری از آن‌ها نیز ریشه در ادیان آسیایی یا آفریقایی دارند و حاوی ترکیبی التقاطی از عناصری گوناگون از ادیان مختلف از جمله اسلام، مسیحیت، و یهودیت هستند.

مردم عادی اغلب از عالمان دین اسلام، ربّی‌های یهودی، و اسقف‌های مسیحی درخواست اطلاعات و راهنمایی در مورد ادیان جدید می‌کنند. گاهی نیز از آن‌ها خواسته می‌شود که در مورد این پدیدهٔ نگران‌کننده واکنش نشان دهند، اما در بسیاری از موارد، به دلیل فقدان اطلاعات کافی یا مستند، یا هیچ‌گونه واکنشی صورت نمی‌گیرد یا واکنش‌های افراطی صورت می‌گیرد. به همین دلیل، تنظیم واکنش مناسب و به‌دور از افراط و تفریط و برنامه‌ریزی در زمینه تنظیم مواجههٔ شایسته با این پدیده مستلزم کسب اطلاعات مستند و کافی در مورد اصطلاحات مربوط به جنبش‌های دینی نوظهور، گونه‌شناسی آن‌ها، مناشی و مبانی آن‌ها، دلایل گسترش آن‌ها، مشکلات ناشی از آن‌ها، و راه کارهای عام و خاص مقابله با آن‌هاست. اکنون به ترتیب و به تفکیک به بیان این موارد می‌پردازیم.

الف) اصطلاحات

یکی از مشکلاتی که در اصطلاح‌شناسی این پدیده بروز می‌کند مشکلی است که از پیچیدگی واقعیت ناشی می‌شود. گروه‌های موردبحث ما تا حد زیادی در منشأ، باورها، اندازه، روش‌ها و ابزارهای استخدام اعضا، الگوی رفتار و نگرش نسبت به مسجد و کلیسا و کنیسه، از دیگر گروه‌های مذهبی و جامعه متفاوت به‌نظر می‌رسند. بنابراین، جای تعجب نیست که هنوز هیچ توافقی بر سر نام این گروه‌های نوظهور وجود ندارد. در این جا به بحث دربارهٔ برخی از نام‌هایی می‌پردازیم که در اشاره به آن‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند:

گروهک‌ها^۱

نام «گروهک»^۲ به‌نظر می‌رسد که به‌طور مستقیم برای اشاره به گروه‌های کوچکی مورد استفاده قرار می‌گیرد که از یک گروه دینی بزرگ، مثلاً مسیحیت، منشعب شده‌اند و حاوی عقاید و مناسک دگرگون‌شده‌ای هستند. البته، این نام در همه جا به یک معنا به کار نمی‌رود. به عنوان مثال، در آمریکای لاتین این تمایل وجود دارد که این نام را به همهٔ گروه‌های غیرکاتولیک اطلاق کنند، حتی اگر این گروه‌ها شامل خانواده‌های کلیساهای سستی پروتستان باشند، اما حتی در آمریکای لاتین و در محافل که به حفظ وحدت کلیساهای مسیحی حساس‌ترند نیز از نام گروهک برای گروه‌های افراطی‌تر و

1. Sects

2. Sect

تهاجمی‌تر استفاده می‌شود. این واژه در اروپای غربی بار معنایی منفی دارد، درحالی‌که در ژاپن ادیان جدید شیئو یا بودایی تبار، آزادانه و در مفهومی غیرمومن، گروهک نامیده می‌شوند.

جنبش‌های دینی نوظهور^۱

اصطلاح «جنبش‌های دینی نوظهور (جدیدها)» وقتی در اشاره به این گروه‌های نوپدید دینی به کار می‌رود خشتی‌تر از اصطلاح «گروهک‌ها» است. آن‌ها را نوظهور می‌نامند نه فقط به این دلیل که آن‌ها خود را پس از جنگ جهانی دوم در قالبی جدید نشان می‌دهند، بلکه هم‌چنین به این دلیل که آن‌ها خود را به عنوان جای‌گزین‌هایی برای ادیان رسمی رایج و فرهنگ غالب شناسانده‌اند. آن‌ها را به این دلیل دینی می‌نامند که به‌طور رسمی به ارائه چشم‌اندازی از جهان مذهبی یا مقدس می‌پردازند یا ابزاری برای رسیدن به اهدافی دیگر مانند معرفت متعالی، اشراق معنوی، یا خودپروری به‌شمار می‌روند یا به این دلیل که برای پرسش‌های اساسی اعضای خود پاسخ‌هایی را فراهم می‌آورند.

نام‌های دیگر

این جنبش‌ها یا گروه‌ها را گاهی اوقات ادیان جدید^۲، ادیان حاشیه‌نشین^۳، جنبش‌های دینی آزاد^۴، جنبش دینی جای‌گزین^۵، گروه‌های دینی حاشیه‌نشین^۶، یا (به‌خصوص در مناطق انگلیسی‌زبان) فرقه‌ها^۷ نیز می‌نامند.

اما در ایران از نام‌هایی نظیر جنبش‌های نوپدید دینی / معنوی، ادیان کاذب، ادیان انحرافی، شبه‌عرفان‌ها / معنویت‌ها، عرفان‌های دروغین، و امثال این نام‌ها استفاده می‌شود که نشان‌دهنده بار بسیار منفی این پدیده در جامعه پژوهشی / پژوهش‌گران ایران است. گفتنی است که نباید بتوان، با استفاده از مطالعات تجربی موجود، دایره معنایی برخی از این نام‌ها را دقیق یا دقیق‌تر کرد و هرکدام را به یک گروه از واقعیت پیچیده یادشده اختصاص داد، اما به‌نظر می‌رسد، با این‌که بعضی از این اصطلاحات در فضای آکادمیک دایره مشخصی دارد، در فضای ژورنالیستی کشور بادقت از این اصطلاحات استفاده نمی‌شود.

مثلاً تمایز جدی و مشخصی بین معنویت جدید، ان آر ام، و ان ای آر وجود دارد، اما بعضاً به آن دقت نمی‌شود. اکنون پرسش این است که در مقام بحث و پژوهش در مورد این جنبش‌ها، از چه اصطلاح / اصطلاحاتی باید استفاده کرد؟

پاسخ این است که، از آن‌جاکه تقریباً هیچ اصطلاح پذیرفته‌شده جهانی در این مورد وجود ندارد، باید تلاش کنیم که تا آن‌جاکه ممکن است از این اصل تبعیت کنیم که اصطلاحی را که موردجعل یا قبول قرار می‌دهیم حتی‌الامکان جانب عدالت و دقت توأمان در آن رعایت شده باشد. در نتیجه، در این نوشتار نیز هم به‌جهت رعایت مطابقت با عنوان کتاب و هم به‌لحاظ رعایت اصل فوق، از اصطلاح «جنبش‌های دینی نوظهور» با علامت اختصاری «جدیدها» استفاده خواهیم کرد.^۸

1. New Religious Movements

2. New Religions

3. Marginal Religions

4. Free Religious Movements

5. Alternative Religious Movement

6. Marginal Religious Groups

7. Cults

۸ البته گفتنی است که لیندا وودهد، پاول هیلز، و واتنو و به‌تبع آن‌ها برخی از نویسندگان جدیدتر این اصطلاح را درباره معنویت فرهنگی و غیرساختارمند جدید به کار نمی‌برند.